

АРХЕТИПІЧНАСЦЬ СЮЖЭТАЎ НАРОДНЫХ ДЗІЦЯЧЫХ ГУЛЬНЯЎ І ЦАЦАК ЯК АГУЛЬНАСЛАВЯНСКІ ФЕНОМЕН КУЛЬТУРЫ

С.В. Касцюкевіч

*Полацкі дзяржаўны ўніверсітэт,
г. Наваполацк, Рэспубліка Беларусь*

Паводле характару суадносін нацыянальнага (рэгіянальнага) і агульначалавечага (універсальнага) культура бывае “адкрытая”, здольная да пазітыўнага ўзаемадзеяння з іншанацыянальнымі культурамі, і “закрытая”, схільная да самаізаляцыі. Беларуская культура адносіцца да тыпу “адкрытых”. На ўсіх гістарычных этапах беларуская культура развівалася ва ўзаемадзеянні з суседнімі славянскімі і іншымі еўрапейскімі культурамі, чэрпаючы свае рэсурсы з багатых здабыткаў народнай творчасці [1, 298]. Даючы азначэнне самому паняццю культуры, з мноства варыянтаў выбярэм наступны: культура – гэта памяць, увасобленая ў ідэях, вобразах, сімвалах, скразных матывах паводзін, тыпах мыслення, устойлівых комплексах уяўленняў і перажыванняў, якія маюць пэрагістарычны характар [2, с. 433].

Менавіта на агульнаславянскія вобразы і сімвалы культуры хацелася б звярнуць увагу. Сама па сабе тэма не новая. Аднак, у дадзеным дакладзе прапануем некалькі незвычайны погляд на праблему. Звычайна, у этнаграфічнай навуцы разглядаўся “дарослы” матэрыял, гэта значыць, усе звязанае з традыцыйнай культурай дарослага насельніцтва. Па-за ўвагай заставалася “дзіцячая” культура. Аднак, як вядома і бясспрэчна: рытуал трансфармуецца ў драматычнае дзеянне, захоўваючы часткова функцыянальны змест, які патупова страчваецца, забываецца. Апошні крок перад знікненнем – дзіцячая гульня [3, с. 77]. Таму прапануемы матэрыял датычыцца архетыпічных сюжэтаў народных дзіцячых гульняў і цацак як агульнаславянскага феномена культуры.

Актуальнасць даследвання абумоўлена наступнымі фактамі:

1. Разгляд пытання ахраікі і мадэрнізацыі, традыцыяналізма і вестэрнізацыі культуры славянскіх народаў з’яўляецца важнейшым напрамкам у сучаснай навуцы. У сувязі з гэтым цікава звярнуць увагу на дзіцячую культуру традыцыйнага грамадства.

2. Вышэй азначанае даследванне магчыма будзе карысна для сучаснай педагогікі, паколькі выхаванне з выкарыстаннем народных традыцый дазваляе часткова пазбегнуць негатыўных уплываў тэхнагеннай цывілізацыі.

Мэты даследвання:

1. Разгляд архетыпічнай сімволікі народных дзіцячых гульняў і цацак.
2. Вылучэнне агульнаславянскіх рыс сімволікі.

Для ажыццяўлення пастаўленых мэт выкарыстана шырокае кола пісьмовых матэрыялаў, асноўнымі мэтадамі даследвання з’яўляюцца метады: параўнання, аналізу і сінтэзу.

Звернемся непасрэдна да вынікаў даследвання. Зыходзячы з выкладзеных вышэй разваг аб культуры, значную ролю ў ёй адыгрываюць архетыпы.

Архетыпы – гэта архаічныя вобразы і перажыванні, формы адаптацыі чалавека да навакольнага асяроддзя. Механізмам жа перадачы архетыпічнага кода і тым самым сацыялізацыі з’яўляецца знакава-сімвалічная форма [4, с. 49]. У дачыненні беларускай народнай цацкі архетыпічнымі вобразамі можна назваць: казла, каня, яйка, качку, птушку і ляльку. Цікава, што ва ўсіх славянскіх народаў амаль аднолькавы набор сюжэтаў народнай цацкі, што звязана ў першую чаргу з адмысловым земляробчым укладам славян, які захоўваўся стагоддзямі без істотных перамен. Падкрэсліваем, што размова ідзе менавіта пра традыцыйнае грамадства. Архаічны светапогляд заставаўся найбольш уплывовым элементам народнай культуры славян аж да 2-й паловы 19 ст. Традыцыі ж вырабу дзіцячай цацкі без зменаў захоўваліся да 19 – пач. 20 ст. на

Беларусі, а ў некаторых рэгіёнах Расіі захоўваюцца і ў 20 ст. (Скопін, Дымка) [5, с. 71]. Даследчыкі мяркуюць, што першапачаткова цацкі мелі рытульнае значэнне. Хутчэй за ўсё, такая роля была ў асноўным у фігурных вырабаў. Згодна са старажытнымі вераваннямі, што бытавалі ў славян яшчэ ў 19 ст., свіст адганяў злых духаў, фігуры людзей абазначалі продкаў, свойскіх жывёл ляпілі ў надзеі паўплываць на дабрабыт. Магчыма, большасць старажытных цацак выконвала абедзве функцыі: іх давалі гуляльцам, каб адначасова цацкі аберагалі іх ад “нячыстай сілы”, дапамагалі вырастаць здаровымі і моцнымі [6, с. 125]. Дарэчы не толькі фізічна, але і маральна здаровымі [7, с. 69]. Цацкі непарыўна былі звязаны з казачным эпасам. Так лялька-цацка казачнага эпасу змыкаецца з куклай-лялькай у магіі, таксама як жывелы ў казках суадносяцца з зоаморфнымі свістулькамі і іншымі зоаморфнымі цацкамі. Акрамя таго можа прасачыць сувязь вырабу лялькі з валачобнай, магічнай абрадаваасцю, што безумоўна ўказвае на яе архетыпічнасць [8, с. 71]. Паступова, са знікненнем абрадаў ропадобных выяў зніжалася да функцый цацак, аднак захоўваліся старажытныя формы [9, с. 479]. Тое ж адбываецца і з гульнямі. Захаваліся этнаграфічныя апісанні таігульняў беларусаў, як “Ваджэнне казла”, “Яшчур” (у Расіі падобная гульня – “Яша”), у якіх захаваліся сляды міфалагічных уяўленняў і язычніцкіх культаў [10, с. 30-31]. апошняй гульні трапляюцца рэшткі ахвяравання духу падземнага царства. Матэрыяльнае прынясення ахвяр шырока вядомыя як ў сусветнай міфалогіі, так і ў славянаў [10, с. 3]. Зборнік “Ігры народаў СССР” [10, с. 34] змяшчае 14 варыянтаў гульні пераважна рускіх (“Олень”, “Алень”, “Уля”, “Тюлень”, “Лень”), даследчыкі лічаць, што ў гульнях увасобіўся культ сонца, вельмі пашыраны ў аграрных культурах [10, с. 34]. Таіпрыкладаў можна прывесці шмат, але зробім высновы:

У славянскай культуры захавалася шмат архетыпічных элементаў, у тым ліку такіх яе формах, як гульня і цацка.

Большасць з гэтых архетыпаў з’яўляюцца агульнымі для славян-земляробаў.

ЛІТАРАТУРА

1. Энцыклапедыя гісторыі Беларусі: У 6 т. – Т. 4: Беларус. Энцыкл. /Рэдкал.: Г.П. Пашкоў (галоўны рэдактар) і інш.; Маст. Э.Э. Жакевіч. – Мн.: БелЭн, 1997. – 432 с.: іл.
2. Говард М. Сучасная культурная антрапалогія /Пер. з англ. І. Карнікава, М. Раманоўскага, А. Шыманскага; Пад рэд. П. Церашковіча. – Мн.: Тэхналогія; Беларускі Фонд Сораса, 1995. – 478 с.
3. Велецкая Н.Н. Языческая символика славянских архаических ритуалов. – М.: Наука, 1978. – 240 с.
4. Новейший философский словарь /Сост. А.А. Грицанов. – Мн.: Изд. В.М. Скакун, 1998. – 896 с.
5. Динцес Л.А. Русская глиняная игрушка. Происхождение, путь исторического развития. – М.: Издат-во АН СССР, 1936. – 109 с.
6. Сахута Я.М. Народнае мастацтва Беларусі. – Мн.: БелЭн., 1997. – 287 с.: іл.
7. Ракава Л.В. Традыцыі сямейнага выхавання ў беларускай вёсцы. – Мн.: Ураджай, 2000. – 111 с.: іл.
8. Пропп В.Я. Русские аграрные праздники. – Ленинград.: Из-во Ленинградского университета, 1968. – 143 с.
9. Динцес Л.А. Древние черты в русском народном искусстве: Сб. История культуры древней Руси /Гл. общ. ред. Б.Д. Грекова. – М.-Л.: Издат-во АН СССР, 1951. – Т. II. – 546 с.
10. Гульні, забавы, ігрышчы /Склад. А.Ю. Лозка. 2-е выд. – Мн.: Беларуская навука, 1996. – 534 с.: іл.